

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

MÀSTER UNIVERSITARI EN PROFESSOR/A D'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA

RUTA LITERÀRIA

DE GUADASSUAR A BENIMODO. SEGUINT LES PASSES DE DIDÍN PUIG

Alumnes: Estela del Mar Martorell Chaqués, Clara Galdón Garcia i
Guillem Escribano Tévar

Assignatura: Innovació docent i iniciació a la investigació en educació
lingüística i literària

Professor: Alexandre Bataller

Curs: 2022-2023

ÍNDIX

ÍNDIX	3
I. JUSTIFICACIÓ	5
II. MARC METODOLÒGIC	7
1. OBJECTIUS	7
2. COMPETÈNCIES	8
3. SABERS	8
4. ACTIVITATS	8
A) ACTIVITATS DE PREPARACIÓ (AP)	10
B) ACTIVITATS DE REALITZACIÓ (AR)	11
C) ACTIVITATS D'AVUACIÓ (AA)	12
5. AVALUACIÓ	12
6. RUTA LITERÀRIA	14
III. CONCLUSIONS	17
IV. BIBLIOGRAFIA	19
V. ANNEXOS	21
1. ANNEX 1	21
2. ANNEX 2	21
3. ANNEX 3	21
4. ANNEX 4	22
5. ANNEX 5	22
6. ANNEX 6	23
7. ANNEX 7	23
8. ANNEX 8	24
9. ANNEX 9	24
10. ANNEX 10	25
11. ANNEX 11	25
12. ANNEX 12	26
13. ANNEX 13	26

I. Justificació

Aquesta activitat va orientada a grup de 4t de la ESO de l'institut de Guadassuar. Una de les motivacions de la ruta és conèixer un dels personatges més transcendents però més invisibles del poble, Didín Puig. Descobrir les personalitats que van viure o que tenen relació amb Guadassuar, i visibilitzar les seues lluites socials és donar veu i posar en valor protagonistes valencians desconeguts, amb vides plenes d'històries d'interès general, com la nostra protagonista. Aquesta ruta també dona sentit a la tria del nom de l'institut públic de Guadassuar, Didín Puig. Amb aquesta activitat literària entendrien en nom de qui s'ha dedicat l'edifici on estudien, i els fets que fan mereixedora aquesta elecció.

A banda de l'interés cultural i històric evident, també es relaciona amb la part de literatura de l'assignatura de Valencià: llengua i literatura, ja que s'estudiaria Didín, no només des de la perspectiva històrica, sinó també la literària, analitzant la seua obra i biografia.

Dins del procés de preparació de la ruta també s'hi treballaran diferents parts de l'assignatura de llengua i literatura ja que no només veuran la vessant teòrica de la literatura sinó que assoliran alhora un paper creador, i per tant, treballaran noves tipologies textuais com ara la carta.

A més a més, per les característiques que té la ruta, s'hi treballaran altres assignatures com ara Història o Educació Física. D'una banda, els coneixements d'història són necessaris per entendre el context que se'ls explicarà al llarg de la ruta; d'una altra banda, els d'Educació Física els serviran per poder arribar fins al poble de la ruta, Benimodo, ja que el camí el faran en bicicleta i, per tant, hauran de tindre certs coneixements relacionats.

II. Marc metodològic

1. OBJECTIUS

Àrea principal: Valencià: Llengua i Literatura ¹	Sessions: 7
Objectius didàctics: al final de la seqüència didàctica, l'alumnat ha de ser més competent per a:	Competències clau²
1. Comparar la situació vital del segle XX amb l'actual mitjançant la memòria històrica.	[CPSAA] [CCEC]
2. Aprendre les característiques principals del gènere epistolar i aplicar-les a la pràctica.	[CPSAA] [CE] [CCEC]
3. Entendre les característiques principals de l'expressió escrita i aprendre a posar-les en pràctica.	[CCL] [CPSAA] [CE] [CCEC]
4. Classificar els trets més importants de l'expressió oral i aplicar-los a la pràctica.	[CCL] [CP]
5. Apreciar escriptors locals.	[CPSAA] [CE] [CCEC]
6. Mostrar el panorama femení dins de la literatura catalana.	[CPSAA] [CE] [CCEC]
7. Generar interès per la lectura	[CCL] [CE] [CPSAA]
8. Desenvolupar coneixements TIC i assolir noves eines de treball	[CD] [CPSAA] [CE] [CCEC]

¹ Per a la programació d'aquesta seqüència didàctica partim del currículum publicat en el DOCV n° 9403 / 11.08.2022

² [CCL]: Competència en comunicació lingüística.

[CP]: Competència plurilingüe

[CD]: Competència digital

[CPSAA]: Competència personal, social i d'aprendre a aprendre

[CE]: Competència emprenedora

[CCEC]: Competència en consciència i expressió culturals

9. Descobrir les rodalies de la seua localitat així com entrar en contacte amb la natura.	[CPSAA]
10. Aplicar coneixements propis de l'educació física tant pel material que s'hi utilitzarà com pel que fa a l'autoconeixement del cos.	[CPSAA] [CE]
11. Treballar en valors com ara la confiança, el treball en equip, l'autonomia i l'autoestima.	[CPSAA]

2. COMPETÈNCIES

COMPETÈNCIES ESPECÍFIQUES
1. Multilingüisme i interculturalitat
2. Comprensió oral i multimodal
3. Comprensió escrita i multimodal
4. Expressió oral
5. Expressió escrita i multimodal
6. Interacció oral, escrita i multimodal
7. Mediació oral, escrita i multimodal
8. Lectura autònoma
9. Competència literària

3. SABERS

SABERS
Bloc 1: Llengua i ús
Bloc 2: Estratègies comunicatives
Bloc 3: Lectura i literatura

4. ACTIVITATS

Aquesta seqüència didàctica ha estat programada per fer-la en un total de 7 sessions. Hi ha 5 sessions que es realitzarien en les hores de l'assignatura de Valencià: Llengua i Literatura i les 2 restants es farien en una excursió d'un dia. Ara, creiem convenient fer una explicació de cada activitat.

Activitats	Organització	Recursos	Temps	Objectius	Competències específiques	Sabers
AP1: Qüestionari	Individual	Material proporcionat pel professor/a	Sessió 1: 50 min	1, 2, 3	CE3, CE6, CE7, CE8 CD, CCL	1
AP2: Explicació teòrica sobre el context historicosocial	Classe	Material proporcionat pel professor i <i>Cartes a Olivier</i>	Sessions 1 i 2: 50 min	1, 2, 3, 7, 8	CE1, CE2, CE6, CE7, CCL, CP, CC, CCEC	1 i 3
AP3: Explicació de l'estructura de la carta	Classe	Material proporcionat pel professor i <i>Cartes a Olivier</i>	Sessió 3: 50 min	4 i 5	CE1, CE2, CE6, CE7, CE9, CCL, CC, CCEC	1, 2 i 3
AR4: Fer les preguntes de la gimcana	Grups	Material proporcionat pel professor/a	Sessió 4: 50 min	1, 2, 3, 4, 8, 11	CE1, CE4, CE5, CE6, CE7, CE9 CD, CCL, CP, CC, CCEC	1 i 2
AR5: Ruta literària	Individual	Llibre de lectura <i>Cartes a Olivier</i> i una bicicleta	1h i 30 min.	1, 2, 3, 7, 9, 10	CE1, CE2, CE4, CE6, CE9, CCL, CP, CC, CCEC	1, 2 i 3
AR6: Escripció d'una carta a un company	Individual	Material proporcionat pel professor/a	Sessió 5: 50 min	1, 2, 3, 4, 5 i 7	CE1, CE5, CE9, CCL, CP, CC, CCEC	1 i 2
AA7: Joc de les preguntes	Grup	Material fet pels alumnes	Sessió 6: 50 minuts	1, 2, 3, 7, 10, 11	CE1, CE2, CE3, CE4, CE5, CE6, CE7, CE8, CE9, CCL, CP, CC, CCEC	1, 2 i 3

AA8: Tertúlia d'avaluació general de les activitats	Grup	Material proporcionat pel professor/a	Sessió 7: 50 minuts	1, 2, 3, 6, 7, 11	CE2, CE4, CE6, CE7, CCL, CP, CC, CCEC	1 i 2
---	------	---------------------------------------	---------------------	-------------------	---------------------------------------	-------

A. ACTIVITATS DE PREPARACIÓ (AP)

Les activitats preparatòries en són tres. La primera activitat preparatòria (AP1) consisteix en fer un qüestionari als alumnes a través del Google Forms per saber els coneixements que tenen sobre el context historicosocial de l'època del Franquisme i de conceptes com dictadura, censura, llibertat de premsa, dret a reunió, etc. Algunes preguntes d'aquest qüestionari serien tipus: a) Què és el Franquisme?; b) Qui fou Franco?; c) Què és una dictadura?; d) Què és la censura? I la llibertat de premsa? Aquesta activitat és un primer contacte dels alumnes amb tots els conceptes, l'època, la situació vital en la postguerra i durant la dictadura, etc. Aquest qüestionari està pensat per a realitzar-lo en un màxim de 30 minuts en una sessió de 50 minuts, de manera que en el temps restant, s'iniciaria la segona activitat de preparació (AP2).

La segona activitat de preparació (AP2) consisteix en una explicació teòrica sobre el context historicosocial del Franquisme. D'aquesta manera, hi haurà termes en aquesta classe més teòrica que ja hauran segut introduïts anteriorment gràcies al qüestionari inicial en què els alumnes ens mostraven els coneixements que tenien sobre aquesta etapa de la història d'Espanya. També, aquesta activitat preparatòria servirà perquè els alumnes entenguin el context en què se centra l'obra de Didín Puig, *Cartes a Olivier*, que és l'obra que volem treballar. El gruix del material el proporciona el professorat; tanmateix, si fora necessari, es pot reforçar amb l'explicació teòrica de la part final del llibre *Cartes a Olivier*, on hi ha teoria escrita per Natxo Escandell. Amb tot, aquesta activitat tindria una durada de 70 minuts i com hem comentat anteriorment, formaria part de la primera sessió i ocuparia una segona sessió sencera.

L'última activitat de preparació, que és la tercera activitat preparatòria (AP3) és també una classe teòrica on s'explicaria l'estructura de la carta a partir de *Cartes a Olivier* i que servirà per a realitzar l'activitat AR6 que més avant explicarem. L'activitat 3 està pensada perquè ocupe una sessió de 50 minuts, de manera que encara que l'explicació siga més breu podem dedicar més temps als dubtes dels alumnes i que ens donaren una breu opinió sobre el que els va pareixent l'obra de Didín Puig en general, quines cartes

els sembla més interessants, si en algun moment cal recordar el context historicosocial, etc. Farem també una barreja entre el material proporcionat pel professorat i el llibre de lectura de l'alumnat.

B. ACTIVITATS DE REALITZACIÓ (AR)

Pel que fa a les activitats de realització, aquesta part està formada per un total de tres activitats de realització en què es posarà en pràctica tots els conceptes i coneixements que s'han estudiat i ensenyat en les activitats preparatòries anteriors. Així, la primera activitat de realització (AR4) és una activitat que duen a terme els alumnes organitzats en diferents grups en què escriurien unes preguntes sobre tot el que han après en les activitats preparatòries per poder fer el dia de la ruta una gimcana. En el supòsit que es tinguen 30 alumnes en una aula, organitzaríem els joves en grups de cinc i així haurien d'eixir un mínim de cinc preguntes per cada grup. Aquestes preguntes estarien relacionades amb la vida de Didín Puig (després de la lectura del llibre que es fa en l'AP3 i de manera individual a casa) o amb el context historicosocial de l'època estudiada. L'AR4 està prevista en un total de 50 minuts de manera que es duria a terme en una sessió completa que és la número 4.

La segona activitat de realització (AR5) seria ja la ruta literària que està prevista en un total d'una hora i mitja pel poble de Benimodo. encara que pel que suposa haver d'anar fins el lloc, esmorzar i altres entrebancs del moment, hi dedicarem un matí. No entra dins del recompte de les sessions ja que és una activitat que es durà a terme fora de l'horari habitual de classes. Necessitaran el llibre de lectura, Cartes a Olivier, i una bicicleta, a banda del que ja explicarem amb detall després sobre l'esmorzar, l'aigua, la gorra, la roba còmoda i el protector solar.

I per acabar les activitats de realització, tenim la tercera (AR6) que ocuparia una cinquena sessió d'un total de 50 minuts en què els alumnes, de manera individual, escriurien una carta a algun company en què, suposadament, li haurien d'explicar com s'han sentit ells una vegada han conegut tota l'època del Franquisme i tot els actes que feia l'escriptora en contra del règim. Després es depositaran totes les cartes a una bústia que hi haurà a l'aula³ i es repartiran de manera aleatòria perquè tots en puguem llegir de diferents. L'alumnat podrà utilitzar el material de teoria d'AP2 i AP3.

³ Annex 1

C. ACTIVITATS D'AVALUACIÓ (AA)

Finalment, avaluaríem tota aquesta seqüència didàctica de dues maneres. Una primera activitat avaluativa (AA7) que seria la gimcana de preguntes de manera en què veurem com de complexes han sigut les qüestions, si les han sabut respondre tots o almenys, la gran majoria, etc. A partir de les preguntes que hauran fet els alumnes durant AR4, faran unes targetes on escriuran cadascuna de les preguntes; al mateix temps, crearan amb les mateixes cartolines unes monedes, una per cada company. Després, s'amagaran les preguntes per diferents racons del pati, allunyats entre ells. Cada grup buscarà una ubicació i tots estaran repartits al llarg del pati, com més lluny es posen de les seues preguntes, millor. La meitat dels integrants del grup s'encarregarà de tindre el control de la caixa, i l'altra meitat eixirà a la recerca de noves monedes. Els qui cuiden els seus diners hauran de tindre un llistat de les seues preguntes juntament amb les respostes a cada pregunta, esperant que la resta de companys vagen i, si responen correctament, els donaran una de les monedes.

Els qui vagen a aconseguir noves monedes hauran de seguir diferents passes; en primer lloc, hauran d'anar a la recerca de les targetes de les preguntes dels seus companys, però no podran agafar-les, hauran de memoritzar la pregunta i la resposta; en segon lloc, aniran al grup a qui li hagen de respondre i li diran la pregunta que hagen llegit i la resposta; a partir d'ací hi haurà dues opcions, en cas que la resposta siga correcta, recolliran la moneda que els donen i aniran a la ubicació del seu propi grup i la deixaran; si la resposta és incorrecta, en canvi, hauran de deixar córrer aquesta pregunta i anar a la recerca d'una nova. Tot aquest material per a l'activitat l'hauran creat els alumnes al llarg de la seqüència i la durada d'aquesta serà de 50 minuts, de manera que ocuparia la sessió número 6.

I també, una segona activitat d'avaluació (AA8) d'una sessió (la setèima i última) de 50 minuts en què es farà una tertúlia amb el grup d'alumnes per valorar què han après de la seqüència didàctica. El professor o la professora guiarà aquesta sessió mitjançant una recopilació de totes les activitats que s'han fet. Així, intentarà esbrinar quines han estat les sensacions generals de l'alumnat, quines són les coses que han funcionat més i quines les que menys i què s'hauria de canviar de cara a una repetició de l'activitat.

5. AVALUACIÓ

El sistema d'avaluació que se seguirà per a avaluar aquesta seqüència didàctica és a partir de rúbriques. Amb aquestes rúbriques s'avaluaran en primer lloc, el nivell de complexitat de les preguntes que han realitzat els alumnes que correspon a l'AR4; en segon lloc, la carta de l'AR6; i en tercer lloc, l'activitat de la gimcana. A continuació, deixem els exemples de rúbriques que hem comentat.

Ha assolit els coneixements completament	Ha assolit gran part dels coneixements	Ha assolit alguns coneixements	Ha assolit pocs coneixements	No ha assolit coneixements suficients
Les preguntes mostren un molt bon coneixement de la vida de Didín. Tenen un interès molt justificat que demostra el treball d'estudi sobre l'autora i la seua obra.	Les preguntes mostren un coneixement bo de la vida de Didín. Demostren un interès adient sobre aspectes de la seua vida i de la seua obra.	Les preguntes mostren un coneixement relativament baix de la vida de Didín. No són preguntes massa interessants però demostren una certa reflexió.	Les preguntes mostren un coneixement molt limitat de la vida de Didín. Tenen un escàs interès històric sobre la seua vida i mostren poca reflexió.	Les preguntes mostren un nul coneixement sobre la vida de Didín. No tenen ni interès històric ni mostren cap reflexió.

Ha assolit els coneixements completament	Ha assolit gran part dels coneixements	Ha assolit alguns coneixements	Ha assolit pocs coneixements	No ha assolit coneixements suficients
La carta demostra una molt bona reflexió on l'alumne posa en relleu els aspectes més rellevants estudiats. L'expressió de la seua emoció és molt seriosa i sostinguda per un molt bon coneixement de la teoria estudiada.	La carta demostra una bona reflexió on l'alumne exposa un bon coneixement del context. L'expressió de les emocions a la carta està sostinguda pel bon coneixement de la teoria.	La carta demostra una reflexió acceptable, on l'alumne demostra un coneixement mitjà de la teoria estudiada.	La carta demostra una reflexió molt limitada. L'alumne presenta un baix coneixement de la teoria estudiada.	La carta demostra una reflexió nul·la. El coneixement de la teoria és deficient i no presenta cap emoció ni aplicació de la matèria.

La ruta començarà a les portes de l'IES Didín Puig a les 8:30 del matí. Amb la bicicleta, els alumnes i els professors que siguen necessaris en funció del nombre d'alumnes (entre dos i tres) aniran cap a la Casa de la Cultura de Benimodo (20 minuts en bicicleta). Al voltant de les 9:00 arribaran a la porta de la Casa de la Cultura. Ací podran deixar les bicicletes i començarà la ruta. Es llegirà la carta número 1⁴ per tal de crear una estructura d'inici i final.

La segona parada serà l'Ajuntament o la Font de Benimodo. Ací llegirem la carta 13⁵, que conta una anècdota relacionada amb l'Ajuntament que va veure créixer a Didín Puig. A més, aprofitarem per explicar, com a anècdota, l'esdeveniment de la caiguda de la campana.

La tercera estació serà el Pou. Tot i que aquesta zona en l'actualitat ha canviat molt, era la part del poble on vivia Consuelo, la protagonista de la carta 38⁶, la que llegirem en aquesta parada. Encara que, com es veu al mapa, també hi tindrien sentit les cartes 28⁷ i 10⁸.

La quarta parada es farà a l'Església, allí es llegirà la carta 6⁹. A banda, també s'aprofitarà per explicar als alumnes l'anècdota sobre el canvi i la tria del nou Sant Patró de Benimodo. Ací pararem a esmorzar.

La cinquena carta que es llegirà serà la 4¹⁰, la lectura es farà a l'anomenat popularment Carrer Vell. Aquest carrer és el que ens porta des de l'Església fins a la pròxima parada. Té com a peculiaritat la forma estreta i amb nombroses revoltes tan característica de les poblacions mores. Ací podríem aprofitar per explicar les xifres de despoblació que va patir el poble de Benimodo durant els anys de Jaume I.

La sisena parada és a la porta de la casa de Vicent Andrés Estellés, el conegut poeta del segle XX. Es llegirà la carta 17¹¹ i es parlarà sobre les relacions de l'època i sobretot sobre la relació amb la cultura que es podia mantindre en aquella època. Per reforçar el

⁴ Annex 2

⁵ Annex 3

⁶ Annex 4

⁷ Annex 5

⁸ Annex 6

⁹ Annex 7

¹⁰ Annex 8

¹¹ Annex 9

debat, s'explicarà la història que conta com va acabar l'escriptor de Burjassot a Benimodo i quin paper hi va tindre Didín en aquest esdeveniment.

La setena estació és la Plaça o el Casino, ací es llegiran les cartes 3¹² i 7¹³. S'aprofitarà per explicar com es va finançar la construcció del Casino i a banda, també es contarà la llegenda que explica que durant els anys de postguerra els republicans, com que no podien entrar al seu casino, protestaven a la plaça sentant-se a la vora de la font i posant els peus dins a l'aigua.

La huitena i última parada serà a la casa de Didín i llegirem la carta 14¹⁴. Es parlarà sobre la personalitat de Didín Puig, concretament sobre la vessant més ideològica i comentarem la influència que pot arribar a tindre l'entorn, en aquest cas, com es comenta, el veïnat, en aquest àmbit de les nostres vides.

Finalment, tornarem a la Casa de la Cultura i, com s'havia dit a la primera parada, llegirem l'última carta del llibre, la 40¹⁵, per tal de donar una estructura tancada a la ruta. Ací es recolliran les bicis i tornarem cap a Guadassuar.

¹² Annex 10

¹³ Annex 11

¹⁴ Annex 12

¹⁵ Annex 13

III. Conclusions

Com a conclusió volem fer èmfasi en la importància lúdica d'aquesta activitat que ajuda al descobriment i a rescatar de l'oblit personatges cèlebres dels nostres pobles que han quedat apartats pel pas del temps i per la falta de reconeixement. Amb activitats adients per a l'etapa de 4t de l'ESO els alumnes aprenen sense adonar-se'n. Normalment, l'estudi de les personalitats o fets històrics es fa costós per a una gran part de l'alumnat, en considerar avorrides les explicacions, o bé no trobar interès en el tema tractat.

La metodologia tradicional ensenya aquest tipus de matèria únicament des dels llibres i des de les aules dels instituts. Aquesta seqüència combina ambdues coses, ensenyant el context de l'autora des de la seua mateixa biografia, emprant el llibre de lectura que ella mateixa va escriure (també prou autobiogràfic), i finalment ambientar els llocs que hi apareixen a les lectures traient els alumnes de l'aula i traslladant la feina educativa fora de l'aula.

Amb experiències memorables, com ara una excursió, se solen recordar i associar millor els motius pels quals s'ha fet l'excursió, com ara la visita a la casa d'un autor, la representació d'una obra d'un escriptor clàssic, o en el cas que ens ocupa, una ruta literària en bicicleta. La contextualització activa de la vida i l'obra de Didín ajuda a veure i estudiar activament una de les protagonistes menys conegudes en la defensa del valencià en un dels moments més durs. Els jocs complementaris ens ajuden a fiançar els coneixements apresos i avaluar l'experiència i eficàcia de l'activitat.

IV. Bibliografia

Climent Ferrando, Vicent (2018). *Didín Puig. Una dona decidida*. Alzira: Editorial Reclam.

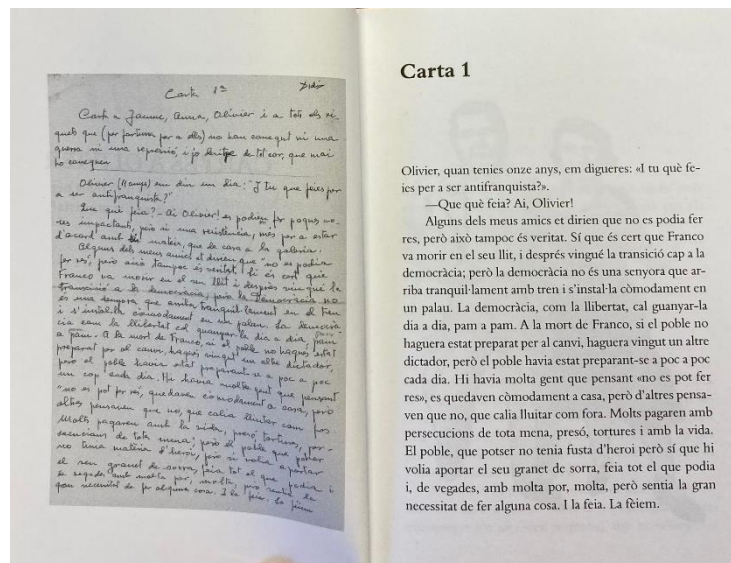
Puig, Didín (2021). *Cartes a Olivier. I tu què feies per a ser antifranquista?* València: Edicions 96.

V. Annexos

1. ANNEX 1

2. ANNEX 2

3. ANNEX 3

Carta 13

Any 1964. El dia 1 d'abril celebrava Espanya 25 años de paz. Pau? Si no fora per com havien sigut de dramàtics excos 25 anys a Espanya, feia riure.

Al meu poble, com a tots els pobles, feren un ban: «De part del governador s'invita a tots els veïns a engalanar finestres i balcons. Qui no ho faci, serà sancionat». Aquest ban és exacte. Era una «invitació», però el que no ho fera seria sancionat. Jo no vaig engalanar el balcó i, evidentment, al dia següent vingué l'agutzil amb una multa de 25 pessetes. Vaig agafar 25 pessetes i un cobertor, dels que es posen per a engalanar la façana, i me'n vaig anar a l'Ajuntament. Estava la corporació municipal quasi al complet. «Ací teniu les 25 pessetes i també el cobertor per si voleu posar-lo vosaltres la pròxima vegada, perquè en tua casa no el posarem mai», vaig dir.

«Agafa tot això i ves-te'n a casa. Ací tenim faena», em va dir un dels regidors que era amic i veí. «I no tornes ací a molestar», va afegir molt digne. Aquestes situacions solen donar-se en els pobles xicotets.

41

4. ANNEX 4

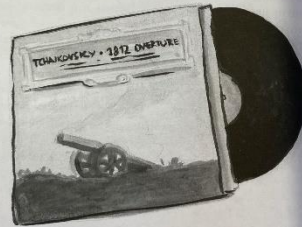
Carta 38

El dia del Colp d'Estat del 23-F, Eulogio i jo valoràrem què fer, ja que encara que pensàvem que ens devien tenir «marcats» tampoc érem «de primera fila». Decidírem esperar a veure com anaven desenvolupant-se els fets. Per a tenir informació, vaig telefonar a Ràdio Popular on jo tenia moltes amistats: Ginés i companyia. Vaig demanar que em passaren amb algú d'ells per a preguntar per les novetats de la sublevació militar. Em respongueren: «Doncs, en aquest moment estan entrant els GEOS al despatx, així que penja i, si pots, te'n vas». De seguida, vaig telefonar al meu germà: «Pega a fugir on vulgues i jo també. D'informació t'un de l'altre per Consuelo», em respongué categòric Eulogio. En un moment així, penses en una persona i dius «Consuelo», perquè tens tota la confiança. Ella no era considerada «perillosa» i a través seu podíem tenir notícies. És d'aixes coses que no s'obliden mai.

L'amistat amb Consuelo l'hem tinguda tota la vida. Jo et diré: la mare cobrava una misèria de pensió, no per ser viuda, no, sinó per ser una viuda filla de mestra. Com que nosaltres moltes vegades estàvem a París o estàvem fora, Consuelo tenia la llibreta del banc de ma mare i era

91

ella qui disposava dels diners per a fer els pagaments que calia (contribució i altres). Quan jo venia a Benimodo i li deia «No em queden diners, Consuelo, trau-me'n de la llibreta de la mare», «Ai no! Jo et deixo els diners que vulgues, però d'esta llibreta no es toquen», em responia ella. I no consentia que tocara ni un gallet de la llibreta de ma mare. Vull dir que fins a eixe punt arriba l'amistat. Em ric revivint-ho!

92

5. ANNEX 5

Carta 28

A la mort de Franco tots teníem por. Foren uns dies que ningú sabia què podia passar. Manaren, una vegada més, engalanar els balcons amb una llaçada negra en senyal de dol. Al meu poble quedaren dues cases sense llaçada al balcó: la del meu germà i la meua. Fins i tot els més esquerrans posaren de dol la finestra. I jo ho comprenia. Tots teníem molta por, però a nosaltres ja ens quedava poca perdre. Havíem perdut ja tant...

A València ciutat, tots els comerços exposaren públicament el seu dol. Recorde que una botiga de teles, que encara existeix, tingué als aparadors la bandera espanyola amb la llaçada negra un mes. Era una botiga que tenia unes teles molt boniques i on jo solia comprar algunes vegades. A partir d'aquells dies no hi he entrat mai més. Per contra, en una cèntrica cafeteria on jo no tenia costum d'anar, els obligaren (sí senyor, obligat!) a posar la bandera i la llaçada durant huit dies. No cal dir que em vaig fer clienta d'aquella cafeteria que, a més, feia un cafè molt bo.

71

6. ANNEX 6

Carta 10

Un dia que estàvem amigues i amics al carrer Non, com de costum, a casa de la tia Conxa (la tia Conxa i el tio Pepico ens consentien tot el que volíem fer, sempre disposats a complaure'ns), em diu: «Vine un moment amb mi». Anàrem unes quantes cases més endavant on vivia la tia Delfina Buades i hi vàrem entrar. La tia Delfina tenia estesa damunt del llit una enorme bandera republicana. Roig, groc i morat; i brodada, molt ben brodada al centre. «És la bandera de les dones», em varen dir. «Ací al poble les dones tenim la nostra bandera per a lluir-la el dia de hui. Saps hui quin dia és?», varen afegir. «És clar que ho sé. Hui és el 14 d'abril», vaig contestar tota satisfeta d'estar a l'altura de les circumstàncies. «Però ja saps que no ho has de dir a ningú. Saps a què ens exposem. Fa por. Por... Sempre por! Quantes vegades escolariai eixa paraula horrible: por. Em varen explicar que l'havia brodada la tia Conxa Marco, que brodava molt bé. Vaig pensar ràpidament en Mariana Pineda, a qui varen afusellar per brodar la bandera dels liberals allà a Granada. Ho havia llegit en un d'eixos llibres que en casa estaven amagats i que llegia quan no em veia ningú. La meua imaginació infantil a partir d'ací va

35

7. ANNEX 7

Carta 6

Quan acabà la guerra, a tots els xiquets els regalaven una boina roja i un corretjam. Volgueren o no, les mares havien de fer-los a tots una camisa blava i cosir l'escut amb les fletxes en el pit. Cada diumenge calia uniformar-se, acudir al pati de l'escola i anar amb els mestres cap a l'església, a missa, formats en fila i uniformats.

Nosaltres ens lliuràrem. Jo tenia la sort d'anar a l'escola de Carlet, el poble del costat d'on vivíem, i els mestres no podien controlar si m'havia uniformat o no, i què havia fet. Però el meu germà, que encara anava a l'escola de Benimodo, no anava mai amb l'uniforme ni anava a missa i cada dilluns donava l'excusa d'haver estat malalt. El mestre sabia que no era veritat, però com era amic de casa no passava res. Solament el castigava a no cixir al pati el dilluns i prou. No tenia massa sentit, però si havia «estat malalt» no tenia ell la culpa. I així, ni ell ni jo ens posàrem mai l'uniforme de Falange: ni boina, ni fletxes, ni corretjam.

27

8. ANNEX 8

Carta 4

Durant la Segona Guerra Mundial estava prohibit escoltar ràdios estrangeres. Sí, hui segurament açò sembla increïble, però és cert. Tan cert que més d'una persona ha dormit a la comissaria per oir una emissora europea. A casa oïem la BBC de Londres. A la nit, a l'hora en què aquesta emissora donava les notícies en espanyol, venien uns quants veïns del poble, i el meu germà Eulogio o jo havíem de fer guàrdia a la porta. Quasi sempre aquesta facia li tocava a ell. Agarrava un gosset que teníem i es posava a jugar. Com al poble tots ens coneixíem, si veia venir algun sospitós pel carrer, pegava dos colpets a la porta i canviaven d'emissora. Quan passava el perill, tornava a trucar i tornaven a connectar la BBC.

Seguien pas a pas els exèrcits dels Aliats i de les Potències de l'Eix. Volien saber la veritat de com anava la guerra, no com donava les notícies la ràdio espanyola. Tots pensaven que, en acabar la guerra europea, els exèrcits aliats passarien els Pirineus i anirien fins a Madrid. Però això no va passar mai. Pobres! Quina desil·lusió!

23

9. ANNEX 9

Carta 17

A França vaig veure un dia, en una revista literària titulada *Europa*, uns capítols dedicats a la poesia catalana. Ho vaig trobar molt interessant i, sense pensar-ho dues vegades, em vaig posar en contacte amb ells i els vaig proposar fer un número dedicat a la cançó com a arma de resistència, com era en aquells moments. Vaig venir a València de vacances i abans d'anar-me'n vaig arrebregar de València tot el material a l'abast. Vaig arribar a Barcelona, on arreblegaria discos d'Edigsa, Concèntric i Els 4 Vents.

En arribar a Barcelona vaig comprar el diari i en primera pàgina, amb grans titulars, veia: «Suspendidos dos artículos del Fuero de los Españoles...» (allò era l'estat d'excepció). I què feia jo amb tots els meus discos i la documentació? No podia fer res més que seguir endavant, a la frontera. En aquell temps, quan passaves la frontera i canviaves d'un tren a l'altre hi havia uns homes amb uns carrets que coneixíem com a «portadors» i et transmetaven l'equipatge, després d'obrir-te les maletes en la duana. Jo no sé exactament el que va passar, tal vegada jo estava una mica nerviosa, però de sobte em vaig posar a discutir amb el portador perquè no podia portar les meues

49

maletes, dues maletes; i un dels guàrdies que passejaven per l'estació vingué molt amablement cara a mi. «¿Qué le pasa, señora? Yo le ayudo a pasar la maleta. Venga por aquí». M'agafà la maleta gran i sense passar per la duana, sense obrir-la i sense cap problema, em va conduir a l'altre tren. Em va conduir fins al meu compartiment i fins i tot em va col·locar les maletes al seu lloc. Únicament em demanà el passaport i em desitjà bon viatge. Just abans d'anar-se'n es va girar i amb gran somriure em va dir: «No llevará usted nada malo en sus maletas, ¿verdad?», «¿Usted me ve cara de sospechosa?», li vaig contestar. «Claro que no», continuà ell. Tornà a desitjar-me bon viatge i desaparegué entre la gent de l'estació.

Quan se'n va anar no vaig seure. Em vaig desplomar sobre el scient! Vaig pensar que allò que acabava de fer no era de ser valenta, era de ser inconscient.

De fet, també seguia sent una inconscient quan viatjava de França a Benimodo amb Florència, i en la seua maleta amagava algun llibre publicat a França, o bé títols censurats ací. Així que, a més de la robeta que es veia en obrir la maleta, en el compartiment dels peluxos Minú, Guaguau i Minet anava el que no et deixaven passar perquè estava prohibit.

10. ANNEX 10

Carta 3

El meu pare tenia l'indult signat. Ho vam saber temps després. El mateix dia que va arribar l'indult, no feren cas i el mataren. El cridà el jutge de Carlet i se n'anà a peu des de Guadastuar, on vivíem en aquell moment. Ja no tornà. I tenia l'indult signat! I havia fet massa escoles, massa periòdics i massa biblioteques. Saber llegir, escriure i, a més, pensar era molt perillós per al règim franquista.

Si el pare haguera volgut, ho hauria tingut molt fàcil perquè un amic li havia ofert casa a Perpinyà, amb treball inclòs. També li havia obert les portes de sa casa un capellà a Sueca. Teníem els quatre passaports de la família preparats, tanmateix, no volgué anar-se'n. Era un home massa íntegre. La mare sempre deia: «Tant de bo que Eulogio haguera fet alguna cosa dolenta, perquè hauria tingut por i se n'hauria anat. Així no l'haurien matat. Ell havia d'haver acceptat que es jugava la vida i haver fugit».

En acabar la guerra, algunes persones de dretes, com la família Clariana, van trencar tots els llaços d'amistat amb nosaltres. Aquest no va ser el cas de José María Serrano i Enrich, el director del Parc Escolar de Carlet, que era molt de dretes i molt amic de mon pare. Els dos tenien

21

en comú l'obsessió per l'ensenyament i per la cultura. El director del Parc Escolar, José María, que quan acabà la guerra va ser cap de Falange, va fer tots els informes possibles a favor de mon pare, encara que no li van valdre per a res. Aquest amic tingué la voluntat d'intentar protegir-lo. I, quan afusellaren mon pare al cementiri de Carlet, va ser ell qui l'arreblegà i el traslladà al cementiri de Benimodo. Era el seu amic.

22

11. ANNEX 11

Carta 7

A Benimodo, als anys 40, els xiquets jugaven al carrer i els joves passejaven volta amunt, volta avall pel carrer Major. En aquest carrer hi havia el casino del poble, on treien a l'estiu tauletes i cadires al carrer, i també treien una ràdio, una de les poques ràdios que hi havia al poble. A l'hora en punt, a tota veu emetien les notícies des de Radio Nacional, i després del «Viva Franco» i «Arriba España» sonava l'himne i tots, xiquets i grans, dempeus i braç en alt fent el *saludo* o, en cas contrari, estaven citats al dia següent a l'Ajuntament i els imposaven una multa, com a mínim.

Jo intentava calcular el temps per a desaparèixer del carrer Major abans de l'himne, però no sempre me'n sortia. Recorde que un dia parlant amb dos amics començà l'himne. Els dos em miraren i un d'ells, rient-se, va dir-me: «Hui no pots escapar-te d'alçar el braç». Però abans que jo l'alçara continuà: «Passa darrere de nosaltres i et taparem». Va ser una sorpresa per a mi. Era evident que m'havien observat. Segurament algú més també ho sabia, però el més important era que els dos eren de famílies molt distintes a la meua. Eren *adictos al règimen*, és a dir

29

molt franquistes, i tingueren eixe detall amb mi. No ho he oblidat mai, encara ho recorde i ho recordaré sempre. Gràcies Pepe, gràcies Luis.

12. ANNEX 12

Carta 14

Es feien reunions clandestines a ma casa. Ací ens ajuntàvem tres o quatre de Benimodo, algú que venia de Carlet i de València, encara que poquets; tots *mastocats* com jo, o més. Tots els que anaven a canviar-ho tot. I canviàvem, com a molt, les cadires de llot!

De vegades, quan superàvem el nombre de gent reunida permesa per llei, dèiem: «Va, al corral uns quants; després entreu i vivirem els altres!». Quan sentíem algun soroll estrany, per si podia haver algú que haguera vingut perquè sospitava alguna cosa, tots els papers que hi havia per ací en aquell moment els agafàvem i els tiràvem a la cisterna. Si l'hagueren oberta en algun moment s'hi haurien trobat tota la clandestinitat de Benimodo i de la Ribera Alta!

També puc assegurar que ací en aquesta casa no ens han agarrat mai perquè la gent del carrer no ha volgut. Si hagueren volgut ens haurien detingut tots els dies, fés un veïnat increïble. Només una vegada ens dugueren a comissaria, però perden el temps amb nosaltres, i nosaltres amb ells. Ara, que sí que hi vam dormir! A l'endemà a casa. Un altre cas que em passà és que em vaig enfurismar

43

molt perquè havien detingut un amic meu i, tota carregada de raó, vaig anar a parlar amb l'alcalde de Benimodo, el vaig mamprendre i vaig aconseguir que l'alliberaren. A l'endemà, vingueren a ma casa l'alcalde i la seua dona per a obsequiar-me una cistella plena de fruites.

D'una banda, cal dir que sempre he sigut massa atrevida. Mai m'he qüestionat si una cosa podia fer-la o no. Sempre he pensat «Això s'ha de fer, i com toca fer-ho, es fa», i no «perquè vull» sinó perquè tinc l'obligació de fer-ho; o me la cree jo l'obligació. Per altra banda, he de dir que Benimodo és un poble molt xicotet on tothom es concix i més enllà de les idees polítiques, que són molt importants, la força personal passa per damunt de tot. Ací mirem el veïnat per damunt de les seues idees. Jo no hauria pogut estar en un altre poble que no fora Benimodo perquè hauria tingut problemes.

Mai he estat afiliada a cap partit polític, i per tant no he seguit mai ordres de ningú. Ara, que jo soc d'esquerra, tothom ho sap.

13. ANNEX 13

Carta 40

M'havies preguntat, Olivier, què feia jo per a ser antifranquista. I açí he volgut contar-te, a tu i als teus germans Jaume i Anna, algunes de les coses que fem en el dia a dia. Jo no vull que mai, mai, cap criatura conega ni una guerra ni una postguerra com les que vaig passar jo. És per això que tot el que es faça per la pau, la tolerància, el respecte i la comprensió serà sempre poc. És per això també que, quan em demanen una joguina, jo sempre dic «el que vulguen, excepte pistoles o armes de guerra». Els tinc pànic.

Cal saber sempre que al món hi ha lloc per a totes les persones i cal acceptar que no totes pensem igual: que tinguem coses que ens igualen i coses que ens separen, coses bones i coses dolentes. Siguem comprensius, lluitem per la pau. No sabem com és de trista una guerra i una postguerra quan eres del costat dels vençuts. És veritat que la bomba d'Hiroshima va fer guanyar la guerra als aliats i així Hitler acabà de matar gent. Però quants japonesos innocents varen caure? I quanta gent cau encara? Això que proclamen alguns de «Si vols la pau, prepara la guerra» no és veritat. Si vols la pau, treballa i lluita sempre per la pau. Espere que la joventut ho faça així. En les vostres mans està!